

Nádor Orsolya

Magyar nyelv – magyar mint idegen nyelv – Európai Unió

1. A magyar mint anyanyelv és mint nem anyanyelv nyelvpolitikai változatai

A magyar nyelv a Magyar Köztársaság határain belül hivatalos nyelv, amelyet az állampolgárok a joggyakorlás minden területén használnak (ide értve az oktatást is), ugyanakkor a tudomány és a szépirodalom sztenderdizált és kodifikált nyelve. Az ország területén élő, nem magyar anyanyelvű, őshonosnak tekintett nemzetiségek számára az 1993. évi LXXVII. számú kisebbségi törvény biztosítja a jogot anyanyelvük használatára, illetve a magyar nyelv szervezett keretek között történő megtanulására. Számukra a magyar nyelv – elvileg – másodnyelvi jellegű, de ez attól függ, hogy a nyelvmegőrzés vagy a nyelvcsere folyamata erősebb-e egy-egy beszélőközösség esetében.

A Magyar Köztársasággal szomszédos országokban élő magyar nemzeti kisebbség számára a magyar kisebbségi anyanyelv. Ennek a változatnak a fő sajátossága az, hogy a többségi nyelv, illetve a tájnyelvek sajátosságait hordozó regionális jegyekkel jellemezhető, így szociolingvisztikai szempontból több kisebbségi magyar nyelvváltozatról beszélhetünk. A nyelv használata korlátozott, a korlátok a jog, a közigazgatás és az oktatás területén érvényesülnek leginkább. A kisebbségi magyar nyelvváltozatok beszélői a két-nyelvűség valamely szintjén helyezkednek el, és esetükben a domináns nyelv egyben az identifikáció alapja is.

Meg kell említenünk még a magyar mint veszélyeztetett kisebbségi nyelv kategóriáját. Ez elsősorban, de nem kizárólag a moldvai csángó nyelvközösséget érinti. Esetükben az igen erősen archaikus magyar nyelvi bázis már nem sta-

bil, egyre távolabbra kerül a magyarországi sztenderdtől, a román viszont még nem kellően alapos, így beszélt nyelvükre a kettős félnyelvűség jellemző. A román nyelvökölógiai tényezők veszélyeztetik a csángó magyar nyelv fennmaradását. Ez a veszélyeztetettség azonban minden olyan esetben fennáll, amikor a magyar beszélőközösség szétszórótan, többségi nyelvi környezetbe ágyazottan él, gondoljunk csak a horvátországi magyar szórványra!

Hasonló helyzetben vannak azok a magyar származású emberek is, akik valamely emigrációs hullám következtében telepedtek le egy európai vagy tengerentúli országban. Nyelvvesztésük, valamint elszakadásuk a mai magyar sztenderdtől nyilvánvaló. Számukra a magyar rövid idő alatt származásnyelvvé válik. Ez a kategória önazonossági és nyelvi, illetve oktatási kérdéseket vet fel mind az egyén, mind az emigráns közösség, mind az anyaország részéről.

Végül szólnunk kell a magyarról mint idegen nyelvről, amely lehet a tudományos kutatás vagy az oktatás eszköznyelve, ugyanakkor az integrálódást elősegítő tényező is. Oktatása folyhat mind forrásnyelvi, mind célnyelvi környezetben. A mostani konferencia jelenlévő tanárai pontosan ismerik azokat a nyelvpedagógiai következményeket, amelyek a kétféle környezetből adódnak, ezért ezt nem részletezem.

2. A magyar nyelv helye az Európai Unió nyelvei között
Jelenleg a 15 teljes jogú tagállam 11 nyelve nyerte el a hivatalos státust. Ez azt jelenti, hogy a tagállamok állampolgárai anyanyelvükön fordulhatnak az EU központi irodáihoz, ahonnan ugyancsak az anyanyelvükön fognak választ kapni. A tanácskozásokon minden képviselő anyanyelvén szólhat fel. Gyakorlatban azonban a belső körbe csak három munkanyelv tartozik: az angol, a francia és a német, a

többi főként a fordítók munkájának köszönhetően látja el közvetítői feladatát az adott ország polgárai és az EU hivatalai között.

A csatlakozás után a magyar nyelv – a többi kelet-közép-európai nyelvhez hasonlóan – az Unió hivatalos nyelve lesz, de mint kevésbé ismert és tanított nyelv a periférián fog elhelyezkedni. Ugyanakkor – mint azt a fenti felsorolásból láthattuk – a magyar mint kisebbségi, sőt mint veszélyeztetett nyelv kiemelt támogatásra tarthat igényt.

Az Európai Unió többféle formában támogatja a nyelvi és kulturális sokszínűség megtartását, s többek között, ennek részeként a nemzeti kisebbségeket. Olyan nemzetközi érvényű jogi dokumentumokat dolgoznak ki, illetve fogadtatnak el a tagállamokkal, mint pl. a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (1992), az ET Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről (1995). Emellett a kevésbé ismert nyelvek feltárására, oktatásuk fejlesztésére külön koordinációs központot és különféle programokat hoztak létre. A dublini *European Bureau for Lesser Used Languages* már 1982-ben létrejött. Ennek az irodának a kezdeményezése volt többek között a MERCATOR program (1987), amely három, a kisebbségi nyelvhasználat kiterjedése szempontjából fontos terület, a jog és közigazgatás (Barcelona), az oktatás (Leeuwarden) és a tömegkommunikáció (Wales) nyelvi jogi vonatkozásait kutatja, illetve támogatja az ilyen irányú kutatási és fejlesztési programokat. (1994 óta ez a feladat az Európai Bizottsághoz tartozik.)

Elképzelhető, hogy az Unió bővítésével egyidejűleg megnő a régiók szerepe, regionális szempontból pedig a magyar nem periférikus nyelv. El lehet játszani a gondolat-
tal, hogy kialakulhatnak-e regionális közvetítő nyelvek, vagy az angol nyelv területei változatai töltik majd be ezt a

szerepet is. Véleményem szerint ez nagy mértékben attól függ, hogy gazdasági szempontból – pl. befektetési és vegyesvállalat-alapítási szempontból mely ország vagy országok lesznek kívánatosak.

Mivel azonban most nem gazdasági és politikai, hanem nyelvi megközelítésből vizsgálódunk, ebből a nézőpontból az lesz a döntő, hogy ezek a kelet-közép-európai, kevésbé ismert nyelvek mennyire lesznek taníthatóak, mennyire képesek gyorsan, korszerű, akár távtanulással is elsajátítható tananyagokat kifejleszteni. A magyar mint idegen nyelv tanításának megvannak a regionális hagyományai – ha csak a „modern”, kommunikációs szempontokat figyelembe vevő módszereket tekintjük, akkor ide tartozik a magyar mint másod-, illetve államnyelv tanítása a századfordulótól kezdve, valamint a magyar mint környezeti nyelv tanítása a Vajdaságban. Mindkét említett példára jellemző, hogy nemcsak tananyagok készültek, hanem kialakult a gyakorlat-központú módszertan is. Az is igaz, hogy ezek mögött ott volt a magyar, illetve a titói jugoszlávia oktatási tárcája – a szó másodlagos értelmében is... Erre – úgy értem, az elvi és anyagi háttérre – most is szükség van, mert a magyar mint idegen nyelv tanításának módszertani múltja, eddig létrehozott szellemi értékei és az új dolgokra fogékony, magasan képzett, nagy gyakorlatú oktatói elegendő biztosítékot jelentenek arra, hogy a szükséges új szemléletű és technikájú anyagok létre fognak jönni. Ebben a munkában kiemelkedő, akár koordináló szerepet tölthet be a Balassi Bálint Intézet.

3. A Bolognai Nyilatkozat és a

magyar mint idegen nyelv/hungarológia ügye

El kell gondolkoznunk azokon az ajánlásokon is, amelyeket az 1999-es Bolognai Nyilatkozat foglal magában. A sok

lehetséges gondolat közül most csak egyet, a konferencia témájához legközelebb esőt emeljük ki: szűkebb szakterületünk jövőjének egyik lehetséges útját. (Azért csak az egyik lehetséges utat, mert ez a nyilatkozat a felsőoktatásra vonatkozik, a magyar mint idegen nyelv tanítása azonban – mint piaci tevékenység – csak részben tartozik ide.)

Egyetértek Deréky Pállal abban, hogy a felsőoktatásban valóban megfontolandó a sok, magas egyetemi rangot elért oktató részvételével akkreditált „virtuális hungarológia szak”. Ehhez azonban egységesíteni kellene a követelményrendszert – és mindenek előtt a hungarológia mint oktatási diszciplína tartalmát. El kellene végezni az évek óta húzódó tantervelemzést, meg kellene ismételni az oktatás tartalmára vonatkozó 1988-as felmérést – ezúttal azonban jó lenne elérni, hogy a külföldön dolgozó kollégák ne a „belügyeikbe való beavatkozásnak” tekintsék a kérdéseket, hanem a szakmai fejlődési és kibontakozási lehetőség alapjának. Elvi megállapodás szükséges ahhoz, hogy a magyar mint idegen nyelv tanítása ugyanolyan súlyú legyen, mint a szaktárgyak, és felsőfokú magyar nyelvvizsga nélkül ne lehessen hungarológus diplomát szerezni. (Bohemista sem lehet valaki a cseh nyelv magas szintű ismerete nélkül...) Elképzelhető, hogy ennek a virtuális szaknak több elágazása is kialakul, így például társadalomtudományi, irodalmi, nyelvtudományi, fordító- és tolmács, illetve magyar mint idegen nyelv/hungarológia-oktatói.

Fontos feladat még a távoktatás és távvizsgáztatás formáinak és nemzetközi tapasztalatainak elemzése, valamint a már működő virtuális egyetemi képzési rendszer áttekintése. Ezeknek az ismereteknek a birtokában kell kialakítani a hungarológia szak képesítési követelményeit és tantárgyi struktúráját, illetve meghatározni a számonkérés módját (nyelvét) és az értékelést. Nem utolsó szempont az, hogy

melyik intézmény lássa el a koordinátor szerepét. Igaz, hogy egyetemünk informatikai eszköztára még hagy kívánnivalót, de földrajzilag (és presztízis okokból) mindenképpen Magyarországon kell lennie a központnak.

A magyar mint idegen nyelv oktatását – az Európai Unió nézőpontjából – több részre kell bontanunk, s itt már több tényezője is kívül esik a Bolognai Nyilatkozat tárgyát képező felsőoktatási EU-harmonizáción.

A magyar mint kevésbé ismert nyelv a legáltalánosabb kategória – a belső feltárást a lexikográfiától a grammatika írásig támogatja az Unió, tehát ily módon lehetőségünk nyílna a még hiányzó nyelvpedagógiai dokumentumok – így pl. az egyes nyelvtanulói szintek pontos és szakmailag hiteles meghatározása, a szükséges tanulói szótárak, hibakataszterek, tanulói gyakorlati nyelvtanok, kerettantervajánlások – elkészítésére, valamint az oktatás technikai és módszertani fejlesztésére. (Távoktatásból – „e-learning” – is többféle van, pl. szinkrón és aszinkrón, attól függően, hogy időben hogy valósul meg a virtuális találkozás. Így itt is meg kell találni a leghatékonyabb megoldást.) A következő a kisebbségi, illetve a veszélyeztetett kisebbségi nyelvi státus – amely a mi esetünkben a magyar mint kisebbségi anyanyelv oktatásának fejlesztését jelenti. Erre most nem térnék ki, mert nem kötődik szorosan a konferencia témájához.

Fontos lehet azonban a magyar nyelv regionális közvetítő nyelvi szerepének végiggondolása: meg kellene teremtenünk azokat a kereteket, amelyekben belül a magyar helyet kapna a kívánatos nyelvoktatási célok között. Ehhez olyan speciális, főként internetes formában terjeszthető, ingyenesen letölthető tananyagokat kell létrehoznunk, amelyek a környező országok nyelvein közvetítik a magyar nyelvi ismereteket, s ami legalább ilyen fontos – bár ebben a pilla-

natban még nem látom a hogyanját – az interkulturális kontextusba helyezett magyarságismeretet. A kultúraközvetítés mindig kulcskérdése volt a hungarológiai oktatásnak, de igazán megnyugtató, mindenki (tanár és tanítvány) által elfogadott megoldást még nem sikerült találni. Most ez utóbbi foglalkoztat leginkább, s a későbbiekben arra próbálok majd megoldási lehetőségeket kidolgozni, hogy hogyan lehet a mi előítéletekkel és sérelmekkel telített térségünkben helyet találni a magyar nyelv és kultúra modern tudományfelfogáson alapuló közvetítésének.